

Το Κράτος ως μορφή κοινωνικών σχέσεων*

1. Για να απαντήσουμε το ερώτημα αυτό, δηλαδή για να κατανοήσουμε το κράτος ως μορφή της καθημερινής αστικής ταξικής πρακτικής, πρέπει να προσπαθήσουμε να στηριχτούμε με περισσότερη σαφήνεια στις πρόσφατες εμπειρίες της ταξικής πάλης εναντίον και γύρω από το κράτος. Αυτό δεν υπονοεί μια αντι-θεωρητική θέση, ούτε μια πλήρη απόρριψη της διαμάχης των τελευταίων χρόνων για τη φύση του κράτους. Απεναντίας, οι ανεπάρκειες στις πρόσφατες ερμηνείες των επιμέρους αγώνων γύρω από το κράτος, υπογραμμίζουν τη σημασία να αναπτυχθούν με περισσότερη σαφήνεια ορισμένες έννοιες που χρησιμοποιούνται ή εξυπονοούνται στην καλύτερη από την πρόσφατη εργασία για το κράτος: δηλαδή οι έννοιες του φετιχισμού και της κρατικής μορφής, και η διάκριση μεταξύ της κρατικής μορφής και του κρατικού μηχανισμού. Το καθήκον δεν είναι να απορριφθεί η θεωρία του κράτους, αλλά να συναχθούν και να αναπτυχθούν οι πολιτικές συνέπειες ορισμένων πρόσφατων αναπτύξεων. Αναφέρομαι συγκεκριμένα στην πρόσφατη διαμάχη για «την συναγωγή του κράτους» (state derivation), που αναπτύχθηκε στη Δυτική Γερμανία και έχει περάσει τώρα και σε ορισμένες άλλες χώρες.¹ Οι γερμανοί ακαδημαϊκοί, πιστοί στις ιστορικές τους παραδόσεις, υπήρξαν ειδήμονες στο να θεωρητικοποιήσουν με ιδιαίτερα αφηρημένη μορφή, τους συγκεκριμένους αγώνες άλλων. Χωρίς πάντοτε να συνάγουν τις πολιτικές συνέπειες του έργου τους, έχουν δημιουργήσει ένα νέο γενικό πλαίσιο για να κατανοήσουμε το κράτος, ένα πλαίσιο που αν αναπτυχθεί κατάλληλα θα μας επιτρέψει να κινηθούμε προς την κατανόηση του κράτους ως ταξικής πρακτικής.

* ΣΗΜΕΙΩΣΗ ΤΟΥ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΗ

Το κείμενο αυτό είναι ένα κεφάλαιο από μια διάλεξη που έδωσε ο συγγραφέας της τον Οκτώβριο του 1979 στην πόλη του Μεξικού με τίτλο: *Το Κράτος και η Καθημερινή Πάλη*. Οι λίγες αλλαγές που γίναν με την συνεργασία του για την δημοσίευση του κειμένου στα «Τετράδια», αφορούν μόνο τη νέα αρίθμηση των σημειώσεων και την παραπομπή των αποσπασμάτων που παραθέτει στις υπάρχουσες ελληνικές μεταφράσεις.

2. Το αφετηριακό σημείο της γερμανικής διαμάχης ήταν η κριτική εκείνων των θεωρητικών (στην περίπτωση αυτή, του Offe και του Habermas) που χωρίζουν τη μελέτη της πολιτικής από την ανάλυση της συσσώρευσης του κεφαλαίου. Ωστόσο, αντί να επανασυνδέσουν απλώς το κεφάλαιο με το κράτος, εκείνοι που συνέβαλαν στη διαμάχη, αποδέχθηκαν τον χωρισμό του οικονομικού από το πολιτικό, και προσπάθησαν να θεμελιώσουν, λογικά και ιστορικά, τον χωρισμό αυτό στον χαρακτήρα των καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής. Υποστήριξαν ότι για να κατανοήσουμε τη «σχετική αυτονομία του κράτους» – ή, καλύτερα, τον χωρισμό ή τον επιμερισμό του κράτους από το οικονομικό – είναι αναγκαίο να συνάγουμε αυτή τη «σχετική αυτονομία» (επιμερισμό, χωρισμό) από τη βασική δομή των καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής: για να κατανοήσουμε τη σχέση μεταξύ δύο «πραγμάτων», είναι αναγκαίο να κατανοήσουμε την ενότητά τους.

Στο *Κεφάλαιο*, ο Μαρξ ανέπτυξε την κριτική του της αστικής πολιτικής οικονομίας από τις πιο βασικές μορφές των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων.

Για να κατανοήσουμε τη σχέση μεταξύ του κράτους και του κεφαλαίου, είναι αναγκαίο να προεκτείνουμε τη διαδικασία αυτή ως την κριτική των κατηγοριών της αστικής πολιτικής επιστήμης: κι αυτές επίσης πρέπει να συνάγονται από τη βασική δομή των κοινωνικών σχέσεων υπό τον καπιταλισμό. Η απόπειρα να συναχθεί το κράτος από το κεφάλαιο (το επίκεντρο της γερμανικής διαμάχης) δεν είναι μια απόπειρα να συνάγουμε το πολιτικό από το οικονομικό, αλλά τον χωρισμό του πολιτικού και του οικονομικού (και επομένως να συνάγουμε τόσο το πολιτικό όσο και το οικονομικό στη συστατική τους χωριστή ύπαρξη – μια και είναι ακριβώς ο χωρισμός τους που τα συγκροτεί ως «πολιτικό» και «οικονομικό») από τη δομή των κοινωνικών σχέσεων της καπιταλιστικής παραγωγής, δηλαδή από τη συγκεκριμένη ιστορική μορφή της ταξικής εκμετάλλευσης. Το καθήκον δεν είναι να αναπτύξουμε μια «οικονομική» ή «αναγωγική» θεωρία του κράτους, αλλά να αναπτύξουμε τη μέθοδο του Μαρξ στην υλιστική κριτική της πολιτικής οικονομίας για να κατασκευάσουμε μια υλιστική κριτική του πολιτικού. Το κράτος, μ' άλλα λόγια, δεν είναι μια υπερδομή που ερμηνεύεται αναφερόμενοι στην οικονομική βάση. Όπως η αξία, το χρήμα κλπ, είναι μια συγκεκριμένη ιστορικά μορφή κοινωνικών σχέσεων. Ως κατηγορία της πολιτικής επιστήμης, το κράτος είναι μια μορφή σκέψης που εκφράζει με κοινωνική εγκυρότητα τα χαρακτηριστικά μιας ασυνεχούς μορφής, που παίρνει από τις κοινωνικές σχέσεις της αστικής κοινωνίας:

«Τέτιας λογής μορφές αποτελούν ίσα-ίσα τις κατηγορίες της αστικής οικονομίας.

Είναι κοινωνικά έγκυρες, άρα αντικειμενικές νοητικές μορφές για τις παραγωγικές σχέσεις αυτού του ιστορικά καθορισμένου κοινωνικού τρόπου παραγωγής» (*Το Κεφάλαιο*, Τομ. Α', σελ. 49).

Η γερμανική διαμάχη είχε επίκεντρό της την ανάπτυξη της μεθόδου του Μαρξ σχετικά με την κριτική της αξιακής μορφής, της χρηματικής μορφής κλπ, για να επεξεργασθεί μια υλιστική κριτική της κρατικής μορφής.²

Η υλιστική κριτική δεν είναι μόνο μια αναλυτική διαδικασία: δεν είναι απλώς ζήτημα κατανόησης της κρατικής μορφής και αποκάλυψης του περιεχομένου της ως καπιταλιστικού κράτους. Είναι επίσης εκείνο που ο Rubin αποκαλεί διαλεκτική διαδικασία (1927/1928, σελ. 109 υπ.), μια διαδικασία συναγωγής (λογικά και ιστορικά) της γένεσης της μορφής αυτής από τις βασικότερες μορφές των κοινωνικών σχέσεων. Ο Μαρξ, πράγματι, διέκρινε τη μεθόδό του από τη μέθοδο της αστικής πολιτικής οικονομίας σ' αυτή ακριβώς τη βάση:

«Η πολιτική οικονομία έχει βέβαια, είναι αλήθεια, αναλύσει την αξία και το μέγεθος της αξίας, αν και όχι τέλεια, και έχει ανακαλύψει το περιεχόμενο που κρύβεται μέσα σ' αυτές τις μορφές. Μόνο που ποτέ δεν έχει βάλει το ρώτημα, γιατί το περιε-

χόμενο αυτό παίρνει τούτη τη μορφή, γιατί συνεπόμενα η εργασία εικονίζεται στην αξία και γιατί το μέτρο της εργασίας, όπως καθορίζεται από τη χρονική της διάρκεια, εικονίζεται στο αξιακό μέγεθος;» (*Το Κεφάλαιο*, Τομ. Α', σελ. 54-55.)

Αντίστοιχα, το καθήκον που οι γερμανοί θεωρητικοί έθεσαν στον εαυτό τους δεν ήταν μόνο ν' ανακαλύψουν «τι κρύβεται κάτω από» την κρατική μορφή (το γεγονός ότι πρόκειται για το καπιταλιστικό κράτος), αλλά να συνάγουν τη μορφή αυτή (την ύπαρξη του κράτους ως συγκεκριμένης σφαίρας, ξεχωριστής από το οικονομικό) από τις καπιταλιστικές εμπορευματικές σχέσεις. Από τη διαμάχη προέκυψαν διάφορες απαντήσεις, αλλά η πιο γόνιμη προσέγγιση φάνηκε να είναι εκείνη του Hirsch (1974/78), που συνάγει τη συγκεκριμένη υπόσταση του κράτους από το γεγονός ότι στον καπιταλισμό, η εκμετάλλευση της εργατικής τάξης από την κυρίαρχη τάξη διαμεσολαβείται από την αγορά και την πώληση της εργατικής δύναμης ως εμπορεύματος. Από τη φύση της μορφής αυτής της εκμετάλλευσης προκύπτει ότι η κοινωνική καταπίεση, που 'ναι απαραίτητη για την ταξική κυριαρχία, δεν μπορεί να συνδεθεί απ' ευθείας με την άμεση διαδικασία της εκμετάλλευσης, αλλά πρέπει να εντοπισθεί σε μια σφαίρα ξεχωριστή από τα επιμέρους κεφάλαια - στο κράτος. Η ύπαρξη του κράτους ως ξεχωριστής σφαίρας εξαρτάται λοιπόν από την κεφαλαιϊκή σχέση και η αναπαραγωγή του από την αναπαραγωγή του κεφαλαίου. Στην προοπτική αυτή, η ύπαρξη του πολιτικού και του οικονομικού (γιατί δεν είναι παρά μόνο ο χωρισμός τους που συγκροτεί την ύπαρξή τους ως χωριστές σφαίρες) δεν είναι παρά μια έκφραση της συγκεκριμένης ιστορικής μορφής της εκμετάλλευσης (η διαμεσολάβηση της εκμετάλλευσης από τις εμπορευματικές ανταλλαγές). Το πολιτικό και το οικονομικό είναι λοιπόν ξεχωριστές στιγμές της κεφαλαιϊκής σχέσης.

3. Πού μας οδηγούν η γερμανική διαμάχη και οι επακόλουθες αναπτύξεις.³ Με ποιο τρόπο παρέχουν τη βάση για μια θεωρία του κράτους, που να επαρκεί περισσότερο στη σημερινή φάση της ταξικής πάλης; Ένα από τα προβλήματα της διαμάχης είναι ότι οι πολιτικές της συνέπειες ποτέ δεν συζητούνται ανοιχτά από τους συγγραφείς. Αυτό, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι οι συγγραφείς δεν κάνουν πάντοτε φανερή τη διάκριση μεταξύ «υλιστικού» και «οικονομικού», έχει αφήσει το έργο τους ανοιχτό σε διάφορες ερμηνείες και επεξεργασίες (τόσο από τους «υποστηρικτές» της προσέγγισης αυτής όσο και από τους κριτικούς της, και κυρίως από τους συγγραφείς τους ίδιους στο μέτεπειτα έργο τους), που συχνά επισκιάζει τη σημασία της ανάλυσης της σχέσης μεταξύ του κράτους και του κεφαλαίου.

Μια τέτοια παρανόηση είναι η αντιμετώπιση της διαμάχης για τη σχέση μεταξύ του κεφαλαίου και του κράτους σαν να αφορά μόνο τον «οικονομικό ρόλο του κράτους». Έτσι, για παράδειγμα, ο Πουλαντζάς, αναφερόμενος στη διαμάχη εκθείαζε «την εργασία πάνω στο κράτος στη Γερμανία, όπου η μαρξιστική συζήτηση για τον οικονομικό ρόλο του κράτους είναι πιθανώς η πιο προωθημένη στην Ευρώπη» (1976, σελ. 89). Μια ξεχωριστή, αλλά συναφής παρανόηση είναι η κατηγορία για «οικονομικό ντετερμινισμό» ή «οικονομικό αναγωγισμό»: κατά την άποψη αυτή, η απόπειρα συσχετισμού του κράτους με το κεφάλαιο είναι απόπειρα «αναγωγής» του πολιτικού στο οικονομικό, η οποία αγνοεί τη «σχετική αυτονομία του κράτους».

Αυτές οι δύο αντιδράσεις στη γερμανική διαμάχη προέρχονται πράγματι από μια προοπτική που στηρίζει την ανάλυσή της για το πολιτικό στη «σχετική αυτονομία του κράτους». Ενώ η δεύτερη αντίδραση αποτελεί μια ευθεία απόρριψη της προσέγγισης «της συναγωγής του κράτους», η πρώτη είναι πολύ πιο επίβουλη: αντί να αντιμετωπίζει την προσέγγιση «της συναγωγής του κράτους» ως μια προσέγγιση που δεν συμβιβάζεται με τις δικές της προκείμενες, επιδιώκει να περιορίσει πρόχειρα την προσέγγιση εντάσσοντάς την

σε μια συγκεκριμένη περιοχή – «στον οικονομικό ρόλο του κράτους». Εκείνο που και οι δύο αντιδράσεις έχουν από κοινού είναι μια στενή αντίληψη για το κεφάλαιο και τις σχέσεις παραγωγής. Το κεφάλαιο θεωρείται, αν όχι ως πράγμα, τότε στην καλύτερη περίπτωση ως οικονομική σχέση, και όχι ως μια ιστορικά συγκεκριμένη μορφή των σχέσεων της ταξικής κυριαρχίας. Αλλά, όπως έχει τονίσει ο Μαρξ:

«Το κεφάλαιο όμως, δεν είναι πράγμα, αλλά μια ορισμένη, κοινωνική παραγωγική σχέση, που ανήκει σε μια ορισμένη ιστορική διαμόρφωση της κοινωνίας, που εικονίζεται σ' ένα πράγμα και δίνει σ' αυτό το πράγμα έναν ειδικό κοινωνικό χαρακτήρα» (*Το Κεφάλαιο*, Τομ. Γ', σελ. 1028).

Αναλύοντας λοιπόν το κράτος ως στιγμή στην κεφαλαιϊκή σχέση, αναλύουμε τη θέση του στις σχέσεις παραγωγής του καπιταλισμού. Αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό, επειδή είναι ο μόνος τρόπος με τον οποίο η ανάπτυξη του κράτους μπορεί να αναλυθεί ως τμήμα της συνολικής ανάπτυξης του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής.

Ωστόσο, θεωρώντας το κράτος ως στιγμή των σχέσεων παραγωγής θρικόμαστε πολύ μακριά από το να «ανάγουμε» το κράτος στο οικονομικό. Κρίσιμη εδώ είναι η συγκρότηση της έννοιας «σχέσεις παραγωγής»⁴. Για τον Μαρξ, οι σχέσεις παραγωγής δεν είναι απλώς σχέσεις της άμεσης εργασιακής διαδικασίας, αλλά οι σχέσεις που συγκροτούνται από τη διαδικασία αξιοποίησης, σχέσεις της συνολικής διαδικασίας της κοινωνικής παραγωγής. Οι σχέσεις παραγωγής δεν είναι ξεχωριστές από την κοινωνία, αλλά μάλλον:

«οι παραγωγικές σχέσεις στο σύνολό τους αποτελούν αυτό που ονομάζουν κοινωνικές σχέσεις, κοινωνία, και μάλιστα μια κοινωνία σε μian ορισμένη ιστορική βαθμίδα ανάπτυξης» (*Μισθωτή Εργασία και Κεφάλαιο*, στα *Διαλεχτά Έργα*, τομ. Α', σελ. 88-89).

Όπως έχει τονίσει ο Λούκατς (1978, σελ. 20), το αφηγητικό σημείο του Μαρξ είναι το «σύνολο των σχέσεων παραγωγής» μόνον ο χυδαίος υλισμός (από την περίοδο της Δεύτερης Διεθνούς ως τη σταλινική περίοδο και τις συνέπειές της) είναι εκείνος που έκανε τη σχέση μεταξύ της οικονομίας και των άλλων πλευρών της κοινωνίας, μονόπλευρη και άμεσα αιτιακή.

Πολλές από τις θεωρίες της μαρξιστικής αναγέννησης επιδίωξαν να ξεφύγουν από τη χυδαία υλιστική κληρονομιά. Αυτό δεν υπήρξε απλώς ένα κίνημα ιδεών. Όλες οι νέες μορφές πάλης απαιτούσαν μian ανάλυση που θα μπορούσε να τις συσχετίσει με τη δυναμική του καπιταλισμού ως συνολικού συστήματος, δίχως όμως να τις αναγάγει σε απλά επιφαινόμενα, συμπτωματικά της «πραγματικής» πάλης στο «σημείο της παραγωγής».

Σ' αυτό ακριβώς το πλαίσιο είναι που πρέπει να δούμε τη δημοτικότητα των θεωριών που τονίζουν τη «σχετική αυτονομία» του κράτους, της ιδεολογίας και καθετί άλλου εκτός από την καπιταλιστική συσσώρευση. Στις απόψεις αυτές, η έννοια των σχέσεων παραγωγής περιορίζεται στη στενή σφαίρα της άμεσης παραγωγής εμπορευμάτων, σε εκείνο που ο Μαρξ αποκαλούσε «άμεση διαδικασία παραγωγής». Με δεδομένη τη στενή αυτή έννοια της παραγωγής (έννοια που συνάγεται πράγματι από τους χυδαίους υλιστές τους οποίους υποβάλλουν σε κριτική), το κράτος θεωρείται τότε σαν να είναι *εξωτερικό* ως προς τις σχέσεις παραγωγής και η ανάλυση απομένει χωρίς διέξοδο για να μπορέσει η ανάπτυξη του κράτους να κατανοηθεί ως μέρος της ιστορικής εξέλιξης του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής.⁵

Η ανάλυση λοιπόν του κράτους ως μορφής της κεφαλαιϊκής σχέσης δεν αφορά με ειδικό τρόπο τον «οικονομικό ρόλο του κράτους», ούτε αποτελεί μian απόπειρα «αναγωγής» του κράτους στο οικονομικό. Είναι μάλλον μia απόπειρα να αναλυθεί η θέση του κράτους στις σχέσεις ανάμεσα στο κεφάλαιο και την εργασία, που νοείται ως μia ιστορικά συγκεκριμένη μορφή ταξικής κυριαρχίας με τους δικούς της νόμους κίνησης.

4. Το άλλο κρίσιμο ζήτημα που παραβλέπεται τόσο από τη σχολή της «σχετικής αυτονομίας» όσο και από τους χυδαίους υλιστές, είναι η έννοια της μορφής. Αποτελεί χαρακτηριστικό στοιχείο των καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής ότι δεν εκφράζονται με κανέναν απλό τρόπο ως σχέσεις κυριαρχίας. Εκφράζονται μάλλον σε μια ολόκληρη σειρά ξεχωριστών μορφών, οι οποίες παρουσιάζονται, όχι ως μορφές ταξικής κυριαρχίας, αλλά ως ασύνδετα μεταξύ τους πράγματα – εμπόρευμα, χρήμα, κεφάλαιο, πρόσδοδος κλπ. Η διαδικασία της καπιταλιστικής παραγωγής «γεννάει νέες διαμορφώσεις, όπου όλο και πιο πολύ χάνεται η φλέβα της εσώτερης συνάρτησης, οι παραγωγικές σχέσεις αυτονομίζονται μεταξύ τους, και τα συστατικά της αξίας αποσπώνονται το ένα απέναντι στο άλλο σε αυτόνομες μορφές.» (Το Κεφάλαιο, Τομ. Γ', σελ. 1046). Η ανάλυση του καπιταλισμού από τον Μαρξ στο «Κεφάλαιο» μπορεί να περιγραφεί ως «επιστήμη των μορφών» μια ανάλυση και κριτική αυτού του «στοιχειωμένου και διστραμμένου κόσμου» (Το Κεφάλαιο, Τομ. Γ' σελ. 1044), των απουσυνδεδεμένων μεταξύ τους μορφών, μια κριτική που δεν κατευθύνεται μόνο στην αποκάλυψη του περιεχομένου, αλλά και στην ανίχνευση της γένεσης και των εσωτερικών συνδέσεων των μορφών αυτών. Το θέμα αυτό γίνεται σαφές στην αρχή του Α' Τόμου, στο κεφάλαιο για τον φετιχισμό του εμπορεύματος, και η πορεία της επεξεργασίας του στους τρεις τόμους περιγράφεται στο τέλος του Γ' Τόμου, στο κεφάλαιο για τον «τριάδικό τύπο» (σελ. 1027-1050). Η κριτική αυτή (δηλαδή η θεμελίωση της γένεσης και των διασυνδέσεων των μορφών) είναι ουσιαστικό μέρος της πάλης για τον σοσιαλισμό. Το κεφάλαιο επιβιώνει κατακερματίζοντας την ολότητα της ύπαρξής μας σε φαινομενικά α-χρονικά, ανιστορικά κομμάτια. Η κατανόηση του κινήματος για τον σοσιαλισμό προϋποθέτει την αποκατάσταση της ενότητας των κομματιών αυτών ως ιστορικά συγκεκριμένης και μεταβατικής μορφής κυριαρχίας. Η κριτική δεν διαλύει τη μορφή, αλλά αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της πάλης για να το κάνει, για να μεταμορφώσει την κοινωνία.

Η κριτική δεν μπορεί να διαλύσει τις μορφές, επειδή οι κατηγορίες που υποβάλλονται σε κριτική (αξία, χρήμα, κράτος κλπ), δεν είναι απλές μορφές φαινομένων. Είναι μάλλον νοητικές μορφές που εκφράζουν τις συγκεκριμένες μορφές που παίρνουν οι σχέσεις των ανθρώπων στον καπιταλισμό. Έτσι, η χρηματική μορφή δεν αναφέρεται ούτε σ' ένα πράγμα, ούτε σε μια απλή έννοια, αλλά στον τρόπο με τον οποίο έχουν αναπτυχθεί στις εμπόρευματοπαραγωγικές κοινωνίες οι σχέσεις μεταξύ των παραγωγών. Αυτή, και οι άλλες μορφές, είναι «μορφές της κοινωνικής ζωής» (Το Κεφάλαιο, Τομ. Α' σελ. 45) οι μορφές με τις οποίες αναπαράγονται οι καπιταλιστικές κοινωνικές σχέσεις.

Προκύπτει ότι τις μορφές αυτές δεν μπορεί να τις πραγματευθεί κανείς ως κενές λογικές αφαιρέσεις. Ως μορφές κοινωνικής ζωής δεν μπορούν παρά να κατανοηθούν ιστορικά. Η επιστημονική ανάλυση των κοινωνικών μορφών δεν μπορεί να είναι μια καθαρά λογική άσκηση, και «η σημασία της βρίσκεται στο ότι «σκεφτόμαστε μετά εορτής» πάνω σε μια πραγματική διαδικασία της ιστορίας. (Picciotto, 1979, σελ. 10). Οι μαρξικές κατηγορίες δεν είναι λογικές αφαιρέσεις, αλλά βοηθήματα για να κατανοούμε τις ιστορικές διαδικασίες:

«Όταν τις δούμε αποσπασμένες από την πραγματική ιστορία, οι αφαιρέσεις αυτές δεν έχουν αυτές καθαυτές οποιαδήποτε αξία. Μπορούν μονάχα να χρησιμεύουν για να διευκολύνουν την τακτοποίηση του ιστορικού υλικού» (Γερμανική Ιδεολογία, Τομ. Α', σελ. 68).

Η μέθοδος του Μαρξ είναι ουσιαστικά ιστορική μέθοδος. Πράγματι, μόνο προσεγγίζοντας ιστορικά τις μορφές στις οποίες παρουσιάζονται οι κοινωνικές σχέσεις, μπορούν αυτές να αποκαλυφθούν όπως ακριβώς είναι – ιστορικά συγκεκριμένες μορφές κοινωνικών σχέσεων. Είναι ακριβώς η ανικανότητά της να αναλύσει την αξία ιστορικά, και επο-

μένως η ανικανότητά της να την κατασκευάσει ενοσιολογικά ως *μορφή*, που αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα εμπόδια για την κλασική αστική Πολιτική Οικονομία να την κατονήσει:

«Μια από τις βασικές ελλείψεις της κλασικής πολιτικής οικονομίας είναι και το ότι δεν πέτυχε ποτέ, από την ανάλυση του εμπορεύματος και ειδικότερα της εμπορευματικής αξίας, να βρει τη μορφή εκείνης της αξίας, που την κάνει ακριβώς ανταλλακτική αξία. Ίσα-ίσα οι καλύτεροί της αντιπρόσωποι, όπως ο Άνταμ Σμιθ και ο Ρικάρντο, πραγματεύονται τη μορφή της αξίας σαν κάτι ολότελα αδιάφορο ή ξέχωρο από τη φύση του εμπορεύματος. Ο λόγος δεν είναι μονάχα, ότι η ανάλυση του αξιακού μεγέθους αποροφάει ολότελα την προσοχή τους. Βρίσκεται βαθύτερα. Η αξιακή μορφή του εργατοπροϊόντου είναι η πιο αφηρημένη, αλλά και η πιο γενική μορφή του αστικού τρόπου παραγωγής, που τον χαρακτηρίζει ιστορικά και συνάμα σαν ιδιαίτερο είδος κοινωνικής παραγωγής. Έτσι αν κατά λάθος τον ιδούμε σαν αιώνια φυσική μορφή της κοινωνικής παραγωγής, τότε αναγκαστικά παραβλέπουμε και τον ειδικό χαρακτήρα της αξιακής μορφής, άρα και της εμπορευματικής μορφής, που ύστερα εξελίσσεται στη χρηματική μορφή, στην κεφαλαιϊκή μορφή κλπ. (Το Κεφάλαιο, Τομ. Α', σελ. 55, υποσ. 32).

Η ανάλυση της μορφής πρέπει επομένως να είναι ιστορική ανάλυση⁶, και όχι απλώς διαδικασία λογικής συναγωγής. Η προσέγγιση αυτή δεν έχει επομένως να κάνει τίποτα με τη «λογική του κεφαλαίου»⁷ μια τρίτη λαθεμένη ερμηνεία που έχει συμβάλει αρκετά στο να επισκιάσει τις συνέπειές της. Η ιστορική διάσταση είναι ουσιαστική προκειμένου να προχωρήσουμε πέρα από την καθαρά τυπική επιχειρηματολογία για τη φύση του κράτους⁸ και είναι επίσης ουσιαστική προκειμένου η προσέγγιση να διατηρήσει την κριτική της αιχμή.

Η έννοια της μορφής, με το να είναι ιστορική, είναι ουσιαστικά κριτική. Ο σκοπός της ανάλυσης του Μαρξ ήταν να υπονομεύσει τη φαινομενική στερεότητα των αστικών κατηγοριών, να καταδείξει ότι δεν ήταν δεδομένες από τη φύση αλλά εκφράζαν ιστορικά συγκεκριμένες και μεταβατικές μορφές κοινωνικών σχέσεων. Έτσι, για παράδειγμα, η ανάλυση του Μαρξ για το χρήμα καταδειχνει ότι αυτό δεν είναι ούτε πράγμα ούτε φυσικό φαινόμενο, αλλά μια ιστορικά καθορισμένη μορφή, ιδιάζουσα των κοινωνιών που στηρίζονται στην εμπορευματική παραγωγή. Κατ' αναλογία, η έμφαση στο κράτος ως μορφής των κοινωνικών σχέσεων είναι ουσιαστικά κριτική. Το κράτος δεν είναι απλώς ένας θεσμός, ούτε ένα φαινόμενο που είναι χαρακτηριστικό όλων των κοινωνιών, αλλά μια ιστορικά καθορισμένη και μεταβατική μορφή κοινωνικών σχέσεων. Συνεπώς, δεν μπορεί να συζητηθεί απλώς ως μηχανισμός, ούτε να διασπασθεί σ' ένα άθροισμα μηχανισμών, ιδεολογικών, ενσωμάτωσης των μαζών, κατασταλτικό ή ο,τιδήποτε άλλο. Ότι είναι σημαντικό δεν είναι απλώς οι λειτουργίες που επιτελεί, αλλά η ιστορική μορφή στις οποίες αυτές επιτελούνται.

Ιδωμένη στα πλαίσια της μαρξικής μεθόδου ανάλυσής της γένεσης και (επομένως) των εσωτερικών συνδέσεων των μορφών, η έμφαση στην ανάλυση του κράτους ως κρατικής μορφής είναι κριτική απέναντι στην αστική αντίληψη του κράτους ως αυτόνομου θεσμού με διπλή έννοια. Πρώτο, σύμφυτη στην έννοια της μορφής βρίσκεται η έμφαση στις διασυνδέσεις μεταξύ των μορφών, στην ενότητα μέσα -στον διαχωρισμό των διαφορετικών μορφών που παίρνουν οι σχέσεις ανάμεσα στο κεφάλαιο και την εργασία, και επομένως στην καπιταλιστική φύση του κράτους στην καπιταλιστική κοινωνία. Και δεύτερον, η έννοια της μορφής όταν συνδέεται με το κράτος στρέφει την προσοχή στον ιστορικό και μεταβατικό χαρακτήρα του καπιταλιστικού κράτους. Και οι δύο πλευρές της κριτικής αυτής διάστασης απουσιάζουν από την έννοια της «σχετικής αυτονομίας».

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Για μια συστηματικότερη έκθεση της διαμάχης και για μια αποτίμηση της σημασίας της, που βέβαια δεν τονίζει τα ίδια σημεία με το παρόν κείμενο, καθώς και για μια μετάφραση στα αγγλικά των σημαντικότερων συμβολών στη διαμάχη αυτή, βλ. *State and Capital, A Marxist Debate*, Edited by John Holloway and Sol Picciotto, Edward Arnold, London 1978 (1979).

2. Ας σημειωθεί ότι ο όρος «κρατική μορφή» στο κείμενο αυτό αναφέρεται στο κράτος νοούμενο ως μορφή των κοινωνικών σχέσεων, και όχι σε εκείνο που μπορεί να ονομάσουμε «τύπο» του κράτους (δηλαδή το φασιστικό σε αντίθεση με το δημοκρατικό κράτος).

3. Πρόκειται για ένα ερώτημα στο οποίο όσοι πήραν μέρος στη γερμανική διαμάχη δεν έδωσαν σαφή απάντηση.

4. Για την αντίθεση μεταξύ της έννοιας του Μαρξ για τις «σχέσεις παραγωγής» και της ερμηνείας του Πουλαντζιά για την έννοια αυτή, βλ. Clarke, Simon' (1977). «*Marxism, Sociology and Poylantzas Theory of the State, Capital and Class, No 2.*

5. Το παραπάνω απόσπασμα είναι μια «λογοκλοπή», με την άδεια του Picciotto (1979).

6. Βλ. Ρόζα Λούξεμπουργκ, *Μεταρρύθμιση ή Επανάσταση*, Διεθνής Βιβλιοθήκη, (χ.χ.ε.): «Το μυστικό της θεωρίας του Μαρξ για την αξία, της ανάλυσής του για το πρόβλημα του χρήματος, της θεωρίας του για το κεφάλαιο, της θεωρίας για το ποσοστό του κέρδους, και επομένως για ολόκληρο το οικονομικό σύστημα, βρίσκεται στον μεταβατικό χαρακτήρα της καπιταλιστικής οικονομίας... Μόνον επειδή ο Μαρξ εξέτασε τον καπιταλισμό από τη σκοπιά του σοσιαλιστή, δηλαδή από την ιστορική σκοπιά, ήταν που κατόρθωσε ν' αποκρυπτογραφήσει τα ιερογλυφικά της καπιταλιστικής οικονομίας», σελ. 54 (Η απόδοση του αποσπάσματος αυτού δεν ακολουθεί την ελληνική μετάφραση, Σ.τ.Μ).

7. Για μια κριτική ορισμένων από εκείνους που συνέβαλαν στη γερμανική διαμάχη, στη βάση της προοπτικής αυτής, βλ. την Εισαγωγή των Holloway-Picciotto στο παραπάνω (υκ. 1).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

1. Hirsch, J. (1974/78), *The State Apparatus and Social Reproduction: Elements of The Theory of the Bourgeois State*, in Holloway and Picciotto (eds.): *State and Capital: A Marxist Debate*, Arnold, London 1978.

2. Lukacs, G. (1978), *The Ontology of Social Being*, Merlin, London.

3. Marx, Karl-Engels, Fr., *Η Γερμανική Ιδεολογία*, Τ.Α, μετ. Κ.Φιλίνη, Γκούτενμπεργκ, Αθήνα.

4. Marx, Karl, *Το Κεφάλαιο*, Τομ. Α' και Γ', μετ. Γ.Σκουριώτη, Αθήνα 1957 και 1960.

5. Marx, Karl, *Μισθωτή Εργασία και Κεφάλαιο*, στο Μαρξ-Ένγκελς: *Διαλεκτά Έργα*, Τομ., Α', Εκδ. Αναγνωστόπουλος, Αθήνα 1964.

6. Luxemburg, R. (1899), *Μεταρρύθμιση ή Επανάσταση*, στα *Εκλεκτά Έργα I*, Διεθνής Βιβλιοθήκη, χ.χ.ε.

7. Picciotto, S. (1979), *The Theory of the State, Class Struggle and the Rule of Law*, Mimeo.

8. Πουλαντζιάς, Νίκος: *Το Κεφαλαιοκρατικό Κράτος: Μια Απάντηση στον Miliband*, στο *Προβλήματα του Σύγχρονου Κράτους και του Φασιστικού Φαινομένου*, Θεμέλιο, Αθήνα 1977.

9. Rubin, I.I. (1927/1978), *Abstract Labour and Value in Marx's System*, Capital and Class, No. 5.

(ΣΗΜΕΙΩΣΗ: Οι παραπομπές στο κείμενο έχουν γίνει στις σελίδες των ελληνικών εκδόσεων για όσα κείμενα έχουν μεταφραστεί στα ελληνικά).

Μετάφραση: Μανόλης Αγγελίδης